

В.Г. Крюков

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН НА ПІРЕНЕЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ В АРАБСЬКІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ПИСЕМНІЙ ТРАДИЦІЇ IX – X століть

Стаття являє собою спробу відбору, систематизації й текстологічного аналізу інформації арабських писемних документів IX – X століть про характер міжетнічних взаємин, що існували на Піренейському півострові протягом доби раннього Середньовіччя. Виявлено, що у повідомленнях про «іспанців», тобто про романізоване тубільне населення королівства іспанських вестготів-тервінгів, яке існувало у названому регіоні до його завоювання арабо-мусульманами у першій половині VIII століття, звертається увага на етнічне походження, релігійні вірування даного етносу, а також на успадкування ним елементів античної культури. З'ясовано, що галісійці, баски та гасконці уявлялися вченим Арабського халіфату IX – X століть як ворожа і грізна військова сила, яка протистояла Кордовському халіфату і проти якої останній змушений був провадити «священну війну».

Ключові слова: арабські писемні документи, ранне Середньовіччя, Піренейський півострів, Умайяди, Кордовський халіфат, арабо-мусульмани, вестготи-тервінги, андалусійці, іспанці, галісійці, баски, гасконці.

Протягом доби раннього Середньовіччя Піренейський півострів являв собою найбільш активну контактну зону співіснування європейської християнської та близько-східної мусульманської цивілізацій. Дійсно, у період великих завоювань Арабського халіфату названий регіон був ареною запеклої боротьби між арабами-мусульманами та європейцями-християнами, але згодом він перетворився на важливіший центр торгівельних зв'язків між країнами Європи й мусульманськими володіннями Північної Африки, Близького і Середнього Сходу. Втім, протягом визначеної історичної доби Піренейський півострів залишався тим регіоном Європи, де існували гострі суперечності між мусульманським володінням та християнськими державними утвореннями його північної частини. Тому метою даного наукового дослідження є виявлення сутності міжетнічних суперечностей між завойовниками мусульманами та тубільним християнським населенням Піренейського півострова на засадах комплексного аналізу інформації вчених Арабського халіфату IX – X століть про мусульманську Іспанію. Варто зазначити, що історія мусульманської Іспанії визначеної історичної доби була предметом уваги з боку англійського сходознавця Уільяма Монтгомері Уотта [1] і французького арабіста Еваріста Леві-Провансаля [2]. Однак комплексний текстологічний аналіз повідомлень арабських писемних документів щодо визначеної нами проблематики у наукових творах названих дослідників відсутній.

Найбільш рання в арабській географічній писемній традиції доби раннього Середньовіччя звітка про «країну ал-Андалус» / بلادُ الأندلس / міститься у творі астронома другої половини IX століття Абу ал-'Аббаса Ахмада ібн Мухаммада ал-Фаргані, званому «Книга про небесні рухи та збірка знання про зірки» / كتابُ الحَرَكَاةِ السَّمَاوِيَّةِ وَجَوَامِعُ عِلْمِ النُّجُومِ / [3, p. 38]. Назва цієї країни являє собою арабську форму написання латинського терміна «vandalus» – етнічної самоназви германського варварського племінного союзу вандалів, які в 409 році просунулися із Паннонії через Галлію до Піренейського півострова, а звідти відійшли до Північної Африки. На думку дослідників, семантика даної назви обмежується лише означенням мусульманських володінь на Піренейському півострові [4, s. 81-82], які виникли у південній та центральній частинах цього півострова після завоювання їх арабами під 716 рік, і пробували протягом наступних 40 років у безпосередній підлеглості наміс-

никам халіфів династії Умайядів у Північній Африці [1, с. 25-32], [3, р. 8-53]; [5, р. 371-373]. Однак у 750 році 'Абд ар-Рахман, останній представник поваленої династії Омейядів, рятуючись від переслідувань з боку Аббасидів, досяг Піренейського півострова, і у 755 році був оголошений правителем іспанських мусульман. Таким чином на Піренейському півострові було засноване фактично незалежне від влади багдадських халіфів мусульманське державне утворення, відоме як Кордовський амірат [1, с. 38-44].

Конкретні повідомлення про названу державу подані у творі «Книга шляхів і царств» / *كِتَابُ الْمَسَالِكِ وَالْمَمَالِكِ* /, що був написаний арабським географом другої половини IX століття Абу-л-Касимом 'Убайдаллахом ібн Хурдазбігом. Аналіз оригінальних текстів даного твору виявляє низький рівень поінформованості його автора відносно домусульманської доби історії Іспанії. Зокрема ібн Хурдазбігу було відоме власне ім'я останнього короля вестготської Іспанії Родеріка / *لُدْرِيْقُ* /, але титул цього правителя означається терміном «володар ал-Андалуса» / *مَلِكُ الْأَنْدَلُسِ* / [6, р. 90]. Отже, означення королівства іспанських тервінгів арабським найменуванням Кордовського амірату є свідченням непоінформованості названого вченого щодо самоназви королівства іспанських тервінгів. У тому ж самому фрагменті тексту «Книги шляхів і царств» згадується самоназва романізованого тубільного населення областей Піренейського півострова, що було завойоване арабомусульманами, а саме «ал-ісбан» / *أَلِإِسْبَانَ* /, тобто «іспанці». Втім, явно надумане й обґрунтоване лише схожістю звучання й написання етноніму «ал-ісбан» з топонімом «Ісбаган» / *إِسْبَهَانَ* / визначення етимології першого від мешканців іранського міста Ісбаган, є свідченням того, що етнічне походження іспанців Ібн Хурдазбіху не було відоме. Як бачимо, нестача конкретної інформації про етнічну належність іспанців змусила Ібн Хурдазбіха вдатися саме до народної етимології у визначенні назви, яка означає християнське населення Кордовського амірату.

Легендарний характер має інформація Ібн Хурдазбіху про події у королівстві вестготів-тервінгів напередодні завоювання цієї держави арабомусульманами, що міститься у розповіді про два будинки, які знаходилися у «місті володарів ал-Андалуса» [6, р. 156-157]. Певна ступінь імовірності простежується у повідомленні про суперечності, які виникли між королем Родеріком та єпископами і дяконами з приводу доцільності відчинення дверей будинку, в якому знаходилися призивітки завоювання їх держави арабами. Дана інформація може деякою мірою характеризувати взаєностосунки між королем та представниками церковної адміністрації, які здобули значну вагу в державному апараті названого королівства [1, с. 22-25]. Зауважимо при цьому, що завоювання арабами вестготської Іспанії уявлялося Ібн Хурдазбіху як покарання її населення за порушення ним заборони відносно відчинення дверей чарівного будинку.

Зовсім інший характер має інформація Ібн Хурдазбіху про сучасну йому мусульманську Іспанію. Вона міститься у описаннях середземноморських торговельних маршрутів, що пролягали від Піренейського півострова до близькосхідних володінь Арабського халіфату. Цікавими є звістки про етнічне походження невольників, які постачалися із Кордовського амірату на ринки Близького Сходу [6, р. 92, 153]. Зокрема названі «невільниці» / *أَلْحَوَارِي* /, означені терміном «ал-андалусіййат» / *أَلْأَنْدَلُسِيَّاتِ* /, який є арабською формою множини відносного прикметника жіночого роду «ал-андалусіййа» / *أَلْأَنْدَلُسِيَّةِ* /, тобто «андалуська». Виявляється, що у даному фрагменті йдеться про мешканок саме Кордовського емірату. Такими могли бути романомовні християнки, тому що з-поміж них бралися невольниці, які надалі вивозилися до областей мусульманського Сходу. На користь висловленого припущення свідчить згадування Ібн Хурдазбіху про «андалуську» / *أَلْأَنْدَلُسِيَّةِ* / мову. На думку дослідників, йдеться про «roman hispanique», тобто про сукупність

піренейських діалектів латині, якими розмовляло християнське населення Кордовського емірату. Саме із цих діалектів склалася іспанська мова [2, III, p. 185], [7, I, s. 121].

Подана у творі Ібн Хурдазбіха легенда про чарівні будинки була запозичена автором анонімного твору X століття «Звістки часу» / أَحْبَبُ الزَّمَانِ /. Інформація про домусульманську Іспанію зосереджена в окремому розділі цього твору, який має назву «Царство ал-Андалус» / مَمْلَكَةُ الْأَنْدَلُسِ / [8, 74–73. ص]. У даному розділі також відсутня назва, що означає населення цієї країни. Однак повідомлення про язичницькі храми її мешканців, у яких знаходилися «ідоли, призначені зіркам» / وَ فِي هَيْكَلِهِمْ أَصْنَامٌ لِلْكَوَاكِبِ /, про сприйняття ними християнства / وَ كَانَتْ لَهُمْ مَعْرِفَةٌ حِكْمٍ /, а також про те, що «вони мали знання й мудрости» / ثُمَّ إِنصَرَفُوا عَنْ ذَلِكَ وَ تَنَصَّرُوا /, свідчать про те, що автор досліджуваного розумів під згаданими мешканцями «царства ал-Андалус» саме романське населення домусульманської Іспанії, яке зберегло елементи античної культури. Також важливим є повідомлення про те, що останній король вестготської Іспанії Родерік «був не з числа сім'ї володарів» / يَكُنُ مِنْ أَهْلِ الْمُلْكِ / основного складу населення країни. Отже, можна припустити, що анонімний автор, незважаючи на відсутність конкретної інформації про вестготів-тервінгів, мав певні уявлення про гетерогенний характер етнічного складу населення вестготської Іспанії.

У творах арабського вченого-адіба середини X століття Абу-л-Хасана Алі ібн ал-Хусайна ал-Мас'уді «Золоті луки і родовища коштовностей» / مَرْوَجُ الرَّهْبِ وَمَعَادِنُ الْجَوَاهِرِ / та «Книга вказівки і спостереження» / كِتَابُ التَّنْبِيهِ وَالْإِشْرَافِ / «іспанці» згадуються в переказі подій арабського завоювання Піренейського півострова [9, I, p. 359-360], [10, p. 333], в переліку північних народів – нащадків біблейського Яфета [9, I, p. 78-79, III, p. 66] та в розповіді про соколине полювання Родеріків [9, II, p. 280-281]. Цей автор уявляв іспанців як етнос, який зник внаслідок завоювання Іспанії арабами, але був добре відомий тим мусульманам, які залюднили названий регіон. Згідно з ал-Мас'уді, напередодні арабського завоювання іспанці мали своє царство зі столицею в місті Толедо / طَلَيْطِلَةَ /, а їхні володарі мали ім'я «Родерік». Останнього Родеріка ал-Мас'уді вважав галісійцем. Отже, зважаючи на те, що, на відміну від попередніх авторів, у творах ал-Мас'уді згадується етнонім «гуташ» / غَوَاطِشٌ /, що означає готів [10, p. 333], можна вважати, що значення етноніму «ал-ішбан» / الْإِشْبَانُ /, тобто «іспанці», не поширюється на вестготів-тервінгів, а обмежується означенням тубільного романського населення домусульманської Іспанії.

На відміну від повідомлень про романське населення вестготської Іспанії, інформація досліджуваних нами писемних документів про супротивні мусульманській Іспанії християнські етноси Піренейського півострова міститься у фрагментах, де відображена сучасна авторам цих історичних джерел ситуація в цьому регіоні. Перша половина X століття була часом посилення держави іспанських Умайядів. Під час правління аміра 'Абд ар-Рахмана III (912 – 961 pp.) мусульманське державне утворення на Піренейському півострові досягло найвищого рівня своєї військової й політичної могутності. Військові експедиції, здійснені іспанськими мусульманами на північ у 920 і 924 роках, мали наслідком тимчасове припинення вторгнень збройних загонів християн у володіння Кордовського емірату [2, II, p. 1-51], [11, p. 420-421] У 929 році 'Абд ар-Рахман III прийняв титул халіфа правовірних, перетворивши свою державу на Кордовський халіфат. Отже, дана подія явила собою скасування монополії багдадських Аббасидів на володіння титулом «халіф» [1, с. 53]. У той же час в північних гірських районах Піренейського півострова існували християнські державні утворення, а саме королівство Астурія та графства Наварра й Арагон, які захистили або здобули свою незалежність в запеклій боротьбі з арабами та франками, які на початку IX століття захопили північно-західну частину Піренейського півострова. Саме ці державні утворення були попередниками майбутньої

Іспанської держави, більшу частину території якої ще треба було вибороти протягом наступних століть у арабо-мусульман [1, с. 116-139], [11, р. 410, 423],

Із повідомлень арабських авторів IX – X століть про християнські етноси північної частини Піренейського півострова найбільш численними й докладними є звістки про «ал-джалаліка» / *الْجَلَالِقَة* /, тобто про галісійців. Більшість порізаних згадок про цей етнос, які містяться у творах ал-Мас'уді, виявляються у переліках сусідніх з Кордовським еміратом і ворожих йому етносів [9, III, р. 77-78], [10, р. 333], в описаннях збройних конфліктів та війн, які відбувалися на півночі Піренейського півострова [9, I, р. 360, 363; II, р. 16, 64], а також у розповідях про генеалогічне походження, релігійні вірування та етнічну належність населення Західної Європи [9, I, р. 360; III, р. 75], [10, р. 180-182]. До того ж ал-Мас'уді згадав не лише етнічну спільність, але й «землю Галісію» / *أَرْضُ جَلِيْقِيَة* /, на якій розташовувалося царство галісійців [9, III, р. 83], яке належить ототожнити з Астуро-Леонським королівством. На користь цього ототожнення свідчить інформація, що міститься у «Розповіді про [країни] франків і галісійців, про їх царів, та про те, що межує з тими країнами» [9, III, р. 72-75]. У даній «Розповіді» правителями галісійців називаються королі «Адфунас» / *أَدْفُونَسُ* /, тобто Алфонсо III Великий (866 – 910 рр.); «Ардун» / *أَرْدُونُ* /, тобто Ордоньо II (914 – 924 рр.); та «Рудмір», / *رُدْمِيرُ* /, тобто Раміро II Леонський (932 – 950 рр.). Якщо систематизувати згадану інформацію, то можна визначити конкретні уявлення ал-Мас'уді про даний етнос. Отже, цей учений уважав галісійців за людність, яка разом з іншими «жителями півночі» має походження від Яфета, сина Ноя. Галісійці належать до так званих «франкських родів» / *أَحْنَاسُ الْإِفْرَنْجِيِّ* /, тобто до західно-європейського угруповання романізованих етносів. Вони, як і франки, сповідують «яковитське» християнство західного обряду / *يَاقُوْبِيَّة* / і покірні «правителю Риму» / *صَاحِبُ الرُّومِيَّة* /, тобто Папі Римському [7, II (I), с. 64]. Особливо відзначається войовничість галісійців, які ведуть війни не лише з Кордовським халіфатом, але також з франками та басками [9, I, р. 360; III, р. 72]. При цьому визнається військова перевага галісійців над франками та іншими сусідніми етнічними спільностями. Особливо докладністю відрізняється повідомлення про збройний конфлікт між 'Абд ар-Рахманом III й Раміро II Леонським, який відбувся у 939 році.

У творі «Книга шляхів царств» / *كِتَابُ الْمَسَالِكِ الْمَمَالِكِ* /, написаному молодшим сучасником ал-Мас'уді, географом Абу Ісхаком ал-Істахрі, галісійці згадуються в описаннях мусульманської Іспанії й сусідніх з нею етнічних спільностей [12, р. 37, 41, 43-44], Візантії [12, р. 8-9], та етносів, що залюднювали землі, розташовані в західній частині Середземномор'я [12, р. 44]. Що стосується етнічної спорідненості галісійців з населенням інших регіонів європейського континенту, то ал-Істахрі вважав їх за «рід візантійців» / *صِنْفُ الرُّومِ* /, що являв собою частину етнічної спільності, яка залюднювала територію Західної Європи, розташовану між західною частиною Середземного моря на заході до земель балканських слов'ян на сході, та відрізнялася від решти населення Європи своїм зовнішнім виглядом. Водночас з тим ал-Істахрі уявляв галісійців через темний колір їх волосся окремим «родом візантійців» / *صِنْفُ الرُّومِ* /. Згадавши про те, що галісійці за релігійними віруваннями є християни, цей автор назвав даний етнос найбільш чисельним серед християнського населення північної частини Піренейського півострова. Згідно з ал-Істахрі, землі країни галісійців розташовані поміж узбережжям Атлантичного океану та країною басків [12, р. 37, 41]. Прилеглими до цієї країни називаються такі володіння Кордовського халіфату, як Сантарен / *سَنْتَرِين* /, Меріда / *مَارِدَة* /, Гвадалахара / *وَادِي الْجَحَارَة* / і Толедо / *طَلَيْطَلَة* / [12, р. 37, 43-44]. При цьому ал-Істахрі вважав, що правитель галісійців пробуває у місті Ов'єдо / *أَبِيْطُ* /, а Самору / *سَمُوْرَة* / він назвав містом, розташованим поблизу

від володінь Кордовського халіфату. Належить відзначити, що подані ал-Істахрі описання кордонів країни галісійців з мусульманською Іспанією є відповідними тим північним межах Кордовського халіфату, які стабілізувалися у середині IX століття [4, s. 81]. Повідомляється також про втручання галісійців у боротьбу правителів мусульманської Іспанії з ватагом анти умайядського збройного руху 'Умаром ібн Хафсуном, що відбувався протягом періоду з 880 до 928 року [1, с. 45-48].

Значна частина повідомлень ал-Істахрі про галісійців була запозичена ученим другої половини X століття Абу ал-Касимом Мухаммадом ібн Хаукалом. Втім, у творі цього автора, званому «Книга картини Землі» / *كِتَابُ صُورَةِ الْأَرْضِ* /, а саме в описаннях Піренейського півострова та його населення, Середземного моря / *بَحْرُ الرُّومِ* / та кордонів Візантії / *الرُّومِ* / подані дані, що відсутні у ал-Істахрі [13, р. 41-42, 74-76, 81, 128, 133-134]. Зокрема, згідно з Ібн Хаукалом, країна галісійців розташована на узбережжі Атлантичного океану / *بَحْرُ الْمَغْرِبِ* / в тій частині Піренейського півострова, де останній з'єднується з материком «меншою своєю частиною». Саме поміж Галісією та Середземним морем знаходиться східна частина Піренейського півострова, а Середземне море знаходиться на південь від території Галісії. Значна кількість галісійців мешкає на землях, розташованих на північ від міста Самора. Але найбільшим містом галісійців є Леон / *لِيُون* /, і в тому місті пробуває правитель їх країни. Щодо взаємин між галісійцями та Кордовським халіфатом, то Ібн Хаукал уважав перших за найсильнішу, наймогутнішу, і найбільш непокірливу етнічну спільність серед сусіднього з мусульманською Іспанією християнського населення північної частини Піренейського півострова. Тому, згідно з названим автором, місто Гвадалахара являє собою осередок «священної війни» / *جِهَاد* /, і саме у Галісії арабо-мусульмани захоплюють полонених для наступного їх вивозу до Північної Африки / *الْمَغْرِبِ* / та до Єгипту / *مِصْر* /.

Порівняно з повідомленнями про галісійців, інформація арабських писемних документів IX – X століть про інші християнські етноси, які залюднювали північну частину Піренейського півострова, є значно меншою за обсягом і ступенем змістовного навантаження та докладності. Найбільш раннє в арабській географічній писемній традиції доби раннього Середньовіччя повідомлення про «ал-баскунас» / *الْبَسْكُنَسْ* /, тобто басків, міститься у творі сучасника Ібн Хурдазбіга, географа й історика Абу ал-'Аббаса Ахмада ібн Джа'фара ал-'Аббасі ал-Йа'кубі, що має назву «Книга країн» / *كِتَابُ الْبِلْدَانِ* / [14, р. 355]. Цей автор навів дані про релігійні вірування басків та про географічне розташування їх країни. Зокрема, згадка про те, що землям «язичників» / *الْأَشْرِكِ* / басків є протилежним місто Тудела / *تُطَيْلَةَ* /, орієнтує на населені басками області Васконсія і Алава.

Ал-Мас'уді згадав басків / *الْوَشْكُنَسْ*, *الْوَشْكُنَشْ*, *الْوَشْكَنْد* / в описах збройних конфліктів та війн, які точилися між арабо-мусульманами та сусіднім їм християнським населенням Піренейського півострова [9, I, р. 360-361], та в повідомленнях про етнічну спорідненість населення Західної Європи [10, р. 181-182, 333]. Отже, виявляється, що цей автор вважав басків за великий етнос, який входив до складу «франкської» етнічної спільності. Згідно з цим автором, баски мають свого царя й воюють не лише з Кордовським халіфатом, але також з сусіднім християнським населенням, зокрема з галісійцями й франками. В останньому твердженні відобразився той факт, що баски, які оселяли, окрім областей Васконсії й Алави, також і Наварру, мали збройні конфлікти як з Кордовським халіфатом, так і з Франкською державою та Астуро-Леонським королівством [1, с. 42, 85]. Однак під час вищезгаданого збройного конфлікту Раміро II Леонського з 'Абд ар-Рахманом III баски були союзниками першого.

У творі ал-Істахрі баски / *ألبسكُونِسْ* / згадуються в описаннях північних меж Кордовського халіфату, та в розповідях про етноси, які заселяли північну частину Піренейського півострова. Саме цей автор навів найбільш докладну інформацію про географічне розташування країни басків. Згідно з його повідомленнями, ця країна знаходилася поміж земель, заселених галісійцями й гасконцями, а Сарагоса / *سَرَقُسطَة* /, Тудела / *تُطَيْلَة* / і Ларіда / *لَارِدَة* / являли собою прикордонні з володіннями басків володіння Кордовського халіфату. Відзначається також і те, що баски сповідують християнство. Незважаючи на те, що баски поступаються перед галісійцями чисельністю, вони відрізняються відважністю.

Етнічна назва «ал-джаскас» / *أَلْجَاسَقَسْ* /, яка означає гасконців, уперше була подана у творі ал-Йа'кубі [10, р. 355]. Зокрема цей автор повідомив, що місто Уеска / *وَشَقَّة* /, розташоване на північ від міста Тудела, протилежного заселеним гасконцями землям, межує з тими останніми «з боку Франкської держави» / *أَلْأَفْرَنْجَة* /. Дане повідомлення орієнтує на територію, розташовану між франкською Іспанською маркою та володіннями басків. Однак існує імовірність також і того, що у даному фрагменті йдеться про якусь частину самої Іспанської марки [4, s. 83]. Щодо Ал-Мас'уді, то він повідомив про належність гасконців до «франкської» етнічної спільності та згадав про те, що вони сповідують християнство і покірили Папі Римському. Гасконці межують з Кордовським халіфатом і воюють з ним. Отже, повідомлення цього автора мають загальний характер.

У творі ал-Істахрі інформація про гасконців / *عَلْجَسَكْسْ* / обмежена лише розповідями про географічне розташування їх країни та про їх взаємини з Кордовським халіфатом [12, р. 37, 41, 43]. Отже, він повідомив про те, що області, заселені гасконцями, розташовані поміж країною басків і франкською Іспанською маркою. Дані області являють собою «країну війни» / *دَارُ الْخَرْبِ* / з християнами, але самі гасконці через те, що вони чинять менше лиха мусульманам, являють собою перепону між Кордовським халіфатом та Франкською державою. Інформація ал-Істахрі про гасконців була запозичена Ібн Хаукалом. Однак є цікавим власне міркування останнього про те, що галісійці являють собою «рід ал-анкубарда» / *أَلْأَنْكَبَرْدَة* /, тобто лангобардів. Імовірним є те, що Ібн Хаукал, ґрунтуючись на поінформованості про відмінності, які мали гасконці порівняно з власне франками, ототожнив їх з населенням Північної Італії, яке входило до складу «держави Лотаря» / *Regnum Lotari* /.

Ґрунтуючись на аналізі повідомлень арабських писемних документів IX – X століть про етнічний склад мешканців Піренейського півострова, можна констатувати, що досліджувана нами інформація про романізоване населення домусульманської Іспанії та про християнські етноси Північної Іспанії означеної історичної доби значно відрізняється за обсягом, ступенем змістовного навантаження й імовірності, та за сюжетною спрямованістю. Зокрема, у повідомленнях про романізоване тубільне населення королівства іспанських вестготів-тервінгів звертається увага насамперед на етнічне походження, релігійні вірування «іспанців», успадкування ними елементів античної культури, та на суперечності між цим населенням і королем-чужинцем Родеріком. Що стосується романського християнського населення Кордовського халіфату, то на нього значення етноніму «ал-ісбан» не поширюється. Виявлено, що дана етнічна спільність вважалася лише за частину гетерогенного за етнічним складом населення Кордовського халіфату, а повідомлення про неї ґрунтуються на книжковій традиції, і певна їх частина має легендарний характер.

Що стосується інформації про християнські етноси північної частини Піренейського півострова, зокрема про галісійців, басків та гасконців, то більша її частина є вірогідною, конкретною й докладною. Вона походить від часів життя авторів досліджуваних творів, і була запозичена зі свідчень очевидців, поінформованих про взаємини між державними

утвореннями північної частини Піренейського півострова та Кордовським халіфатом. Певна ж частина інформації ал-Мас'уді про галісійців була запозичена цим автором із «Книги» / كِتَابُ / Годомара / عُذْمَارُ /, єпископа міста Герони / جَرْنَدَةَ /, що була дарована наступнику престолу Кордовського халіфату ал-Хакаму ібн 'Абд ар-Рахману [9, III, р. 69-70]. Змістовні засади цієї інформації складають повідомлення про належність даних етносів до населення Західної Європи, про релігійні вірування, географічне розташування їх країн, наявність в тих країнах володарів, а також про взаємини згаданих країн з Кордовським халіфатом. Отже, галісійці, баски та гасконці уявлялися авторам розглянутих арабських писемних документів IX – X століть насамперед як реально існуючі на Піренейському півострові етнічні спільності, що являють собою ворожу і грізну військову силу, яка протистояла Кордовському халіфату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уотт У.М. Мусульманская Испания / У.М. Уотт, П. Какиа. – Москва : Наука, 1976. – 215 с.
2. Lévi-Provençal E. Histoire de l'Espagne Musulmane / par E. Lévi-Provençal. – Volume I – III. – Paris : Maisonneuve et Larose; et Leiden : Verlag von E. J. Brill. – XIX, 404; 436; 576 p.
3. Muhammedis Filii Ketiri Ferganensis qui volgo Alfraganus dicitur Elementa Astronomica. Arabice et Latine. Cum notis ad res exoticas sive Orientales, quae in iis Occurant / [editit Jacob Golius]. – Amstelodami : Opera Jacobi Golii, 1669. – 238, 288 p.
4. Lewicki T. Znajomość krajów i ludów Europy u pisarzy arabskich IX i X w. / T. Lewicki // Slavia Antiqua: Rocznik poświęcony starożytnościom słowiańskim / Organ katedry archeologii polski uniwersytetu Poznańskiego. – Poznan ; Wrocław : Zakł. im. Ossolińskich, 1961. – Tom VIII. – S. 61-124.
5. The rise of the sarracens and the foundation of the Western empire / [edited by H.M. Gwatkin, J.P. Whitney] // The Cambridge Medieval history / [planned by J.B. Bury]. – Volume 2. – Cambridge : At the University press, 1936. – XXIII, 889 p., 251 map.
6. Kitab al-Masalik wa'l Mamalik (Liber viarum et regnorum) auctore Abu' Kasim Obaidallah ibn Abdallah ibn Khordadbeh et Excerpta e Kitab al-Kharadj auctore Kodama ibn Dja'far // Bibliotheca geographorum arabicorum / [editit M. J. de Goeje]. – Lugduni Batavorum: Verlag von E. J. Brill, 1870 – 1894. – Pars VI. – 1889. – XXIII, 216, 308 p.
7. Lewicki T. Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny / T. Lewicki ; pod redakcją Gerarda Labudy // Z prac Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego i Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. – Wrocław ; Kraków : Wydawnictwo polskiej Akademii nauk. – T. I. – T. II (część I). – T. II (część II), 1956, 1969, 1977. – 383, XIV s.; 159 s.; 151 s.
8. / أخبار الزمان و من أباده الحدّثان عجائب البلدان... تصنيف أبي الحسن علي بن الحسين بن علي المسعودي... مطبعة عبد الحميد أحمد حنفي. القاهرة، 1348 هـ. م. 1938
9. Maçoudi. Les Prairies d'or / [texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteill] // Société Asiatique: collection d'ouvrages orientaux. – Paris : Edition «Imprimerie Imperiale», 1864 – 1877. – Tome premier. – XII, 572, [8] p. – Tome deuxième. – V, 467, [7] p. – Tome troisième. – 464, [10] p.
10. Kitab at-tanbih wa'l ischraf auctore al-Masudi. Accendunt indices et glossarium ad tomos VII et VIII // Bibliotheca geographorum arabicorum / [editit M. J. de Goeje]. – Lugduni Batavorum : Verlag von E. J. Brill, 1870 – 1894. – Pars VIII. – 1894. – XLIX, 508 p.
11. Germany and the Western empire / [edited by H.M. Gwatkin, J.P. Whitney, J.R. Tanner, C.W. Previté-Orton] // The Cambridge Medieval history / [planned by J.B. Bury]. – Cambridge : At the University press, 1936. – Volume 3. – XXXVIII, 700 p., 17 l. map.
12. Viae regnorum. Descriptio ditionis moslemicae auctore Abu Ishak al-Farisi al-Istakhri // Bibliotheca geographorum arabicorum / [editit M.J. de Goeje]. – Lugduni Batavorum : Verlag von E. J. Brill, 1870 – 1894. – Pars I. – 1870. – VIII, 328 p.
13. Viae et regna. Descriptio ditionis moslemicae Abu' Kasim Ibn Haukal // Bibliotheca geographorum arabicorum / [editit M.J. de Goeje]. – Lugduni Batavorum : Verlag von E.J. Brill, 1870 – 1894. – Pars II / 1. – 1873. – VIII, XXII, 406 p.
14. Kitab al-a'lak an-nafisa auctore Abu Ali Ahmed ibn Omar ibn Ruste et Kitab al-Boldan auctore Ahmed ibn Abi Jakub ibn Wadih al-Katib al-Jakubi // Bibliotheca geographorum arabicorum / [editit M.J. de Goeje]. – Lugduni Batavorum: Verlag von E.J. Brill, 1870 – 1894. – Pars VII. – 1892. – VIII, 373 p.

В.Г. Крюков

Отражение межэтнических отношений на Пиренейском полуострове в арабской географической письменной традиции IX – X веков

Статья представляет собой попытку отбора, систематизации и текстологического анализа арабских письменных документов IX – X веков о характере межэтнических взаимоотношений, которые существовали на Пиренейском полуострове в период раннего Средневековья. Выявлено, что в сообщениях об «испанцах», то есть о романизованном коренном населении королевства испанских вестготов-тервингов, которое существовало в названном регионе до его завоевания арабо-мусульманами в первой половине VIII века, уделено внимание этническому происхождению, религиозным верованиям данного этноса, а также наследованию им элементов античной культуры. Таким образом, галисийцы, баски и гасконцы представлялись ученым Арабского халифата как противостоящая Кордовскому халифату враждебная и грозная военная сила, против которой последний вынужден вести «священную войну».

Ключевые слова: арабские письменные документы, раннее средневековье, Пиренейский полуостров, Умайяды, Кордовский халифат, арабо-мусульмане, вестготы-тервинги, испанцы, андалусийцы, галисийцы, баски, гасконцы.

V.G. Krukov

**Reflection of inter-ethnic relations in the Iberian Peninsula
in the Arab geographical written tradition of IX – X centuries**

The article represents an attempt of selecting, ordering and textual analysis of written Arabic documents IX – X centuries about the nature of inter-ethnic relations that existed in the Iberian Peninsula in the early Middle Ages. It was revealed that reports of «Spaniards», that is, the Romanized indigenous population of the kingdom of Spanish Visigoths-tervings that existed in these regions before the Arab-Muslim conquest in the first half of the VIII century, the attention paid to ethnic origin, religious beliefs of the ethnic group, and they also inherit elements of ancient culture. Thus, the Galicians, Basques and Gascons scientists of the Arab Caliphate presented as opposing the Caliphate of Cordoba hostile and formidable military force, against which the latter is forced to lead a «holy war» («Djihad»).

Keywords: Arabic written documents, early Middle Ages, Iberian Peninsula, Umayyad, Caliphate of Cordoba, Arab-Muslims, Visigoths-tervings, Spaniards, andalusians, Galicians, Basques, Gascons.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2013.